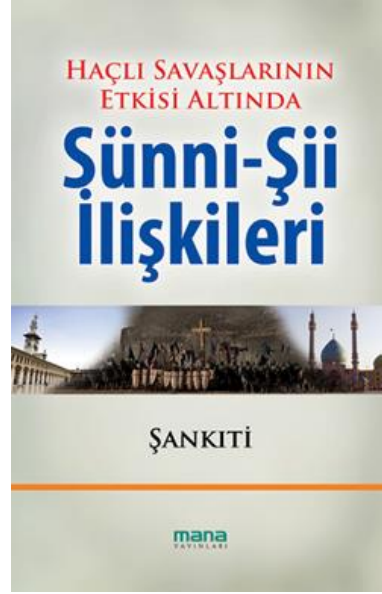

Haçlı Savaşlarının Etkisi Altında Sünni-Şii İlişkileri

Muhammed b. El-Muhtar
eş-ŞANKİTİ, Çev: İdris ÇAKMAK,
Mana Yayınları İstanbul 2012,
204 s.

Tanıtımını yaptığımız kitabın orijinal adı *The Crusades' Impact on Sunnî Shi'a Relations*'dir. Kitap, Diller Tarihi alanında hazırlanan ve 29 Eylül 2011 tarihinde Texas Üniversitesi'nde savunulan bir doktora tezidir. Kitap, giriş ve sonuç bölümlerinden başka, beş bölümden oluşmaktadır. "Giriş" kısmı *Tarihin Humması: Haçlı Seferleri'nin Çatışan Hafızası* başlığını taşımaktadır. Yazar burada bir zihniyet analizi yapmaktadır. Bu analiz, tarihin Müslüman toplumlarda algılanış tarzına dönüktür. Yazar, Şiiilerin, 22 Şubat 2006'da Irak'ta Askeriyye Cami'sine yapılan bir terör saldırısının sorumlusu olarak Ebu Bekir ve Ömer'i göstermelerini, Şii müşterek hafızasının bir yansıması olarak sunmaktadır. Bu durum, günümüzdeki Arap İslam toplumunun bugünü ve yarını için tarihin nasıl ağır bir baskı unsuru oluşturduğunu gösteren önemli bir örnektir. Yazar, mezheplerin Haçlı Seferlerine yönelik algılarının farklılığı nedeniyle tarihsel belleğin günümüz Sünniler ve Şiiiler arasında en büyük ayrım noktası haline geldiğini düşünmektedir.

Yazar, Müslüman Arap toplumların kronik bir "ihtilaf zihniyeti"nden ve yeni bir tarih humması'ndan muzdarip olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Şii-Sünni hizipleşmesi, İslam tarihini, değişik karılarından birçok oğlu olan bir babaya dönüştürmüştür. Her evladın temel arzusu, babaya olan aidiyetini meşrulaştırmak ve üvey

kardeşlerini gayrı meşru ilan etmek olmuştur. Bu durumda baba, hem ortak payda hem de ortak bölen haline gelmiştir. Yazara göre ihtilaf zihniyeti ile tarih humması bir biriyle ilintilidir. Tarihsel hafıza her zaman ihtilaf zihniyetine gaz verir, ihtilaf zihniyeti de tarihi yeniden yorumlamayı veya bir kenara koymayı zorlaştırır. Şii- Sünni Haçlı Seferleri söylemleri, bu iddiaların görülebildiği alanlardır.

Yazara göre bu kitabın gerçekleştirmek istediği üç önemli hedefi vardır. Bunlar; daha doğru ve şu anda baskın olandan daha az tartışmaya dayalı tarihi bir anlatı sunmak, Haçlı Seferlerinin Sünniler ve Şiiler arasındaki ilişkilerin gelişmesine etkisinin ortaya konması ve bu konu hakkında mevcut patlayıcı tarihsel belleği sökmektir. Yazar, Haçlı Seferlerinin sadece Hıristiyan veya Batı dünyası ile İslam dünyası arasındaki ilişkilerin üzerinde karabulut gibi asılı durmadığını, onun aynı zamanda İslamiyet'in kendi içerisindeki münasebetleri de etkilediğini düşünmektedir. Yazara göre Haçlı Seferleri'ne ve Moğol istilasına dair Sünni ve Şii kolektif hafızası, vatanseverlik, kahramanlık ve ihanet gibi, modern ulusçu söylemlerin içerisine derin bir şekilde gömülüdür. Bu ulusçu ton, muğlaklığa ve karmaşıklığa çok az yer bırakmaktadır. İki mezhep arasındaki tartışmalarda ciddi tarih ile efsaneler birbirine karışmakta, indirgemecilik, seçmecilik ve bugüncülük, bu tartışmaların hâkim karakteri olarak görünmektedir.

Giriş bölümünde (7-29) kitabın amaçları ortaya konulmuştur. Buna göre bu kitap, sadece Sünni-Şii ayrılığına dair bir çalışma değildir. Aynı zamanda o, Hıristiyan-Müslüman çatışmasıyla Sünni-Şii hizipçiliğinin Orta Çağ'daki çok karmaşık kesişme noktalarını da incelemektedir. Bu şekilde on birinci ve on ikinci asırdaki bu İslami iç çatışmalar üzerindeki Haçlı Seferleri tesirini ve bugüne kadar Arap dünyasında ve milyonlarca insanın hayatını ve kaderini şekillendirmede büyük rolü olan bu olayların çarpışan hafızalarını ortaya koymaktır. Bununla birlikte bu süreç içerisinde İslam'ın mezhep haritasındaki değişime, mezhepsel dönüşümle ilgili sorulara cevap bulmaya çalışmaktadır. Ayrıca Haçlı Seferleri sırasında Mısır ve Suriye'de Şiilik neden düşüşe geçmiştir? Haçlı Seferlerinin bu düşüşte katkısı nedir? Haçlı Seferleri boyunca Sünni-Şii ilişkileri nasıl

gelişmiştir? Sonraki asırlarda Sünni-Şii kültüründeki Haçlı Seferlerine ait müşterek hafıza nasıl değişmiştir? gibi soruların da cevabını aramaktadır.

Yazar çalışmasının temelini teşkil eden dört öncülün olduğunu ifade eder (s.14-15). İlk olarak kitapta Haçlı Seferleri, temelde her ikisi de yeni ihtida etmiş, derin askeri değerler sistemine bağlı, son derece coşkulu Franklarla Türkler arasında bir çatışma olarak ele alınmıştır. İslami seferlerin Türk girişimciliği nihayetinde Türklerin İslamlaşması, İslam'ın Türkleşmesiyle, itikadi olarak Sünni olan Türklerle Sünniliğin hızlı bir şekilde tahkimine ve Şiiliğin küçülmesine sebep olmuştur. İkinci olarak Haçlı Seferlerinin Sünni-Şii ilişkilerindeki tesiri karmaşıktır ve bazen de kendisiyle çelişen bir karaktere sahiptir. Üçüncü olarak Şia, devamlılığı için ne kadar Sünni-Türk askeri gücüne bağımlı hale geldiyse o oranda itikadi zeminde çekilmek zorunda kalmıştır. Dördüncü olarak bugünkü Sünniler ve Şiiler arasındaki Haçlı Seferlerinin çatışan hafızaları, Şii ve Sünniler arasında şu anda meşruiyet ve hâkimiyet mücadelesine ait bir meseledir.

Günümüz Sünni ve Şii polemikçilerin Haçlı Seferlerini göz ardı eder, saptırır ve yanlış yorumlar biçimde teleolojik olarak okuduğuna değinen yazar, “algı gerçeklik”tir prensibi gereği, bu algıları ve onların bugünkü İslam kültüründeki fonksiyonlarını anlamının önemli olduğuna işaret eder. Şii tarihçilerin Haçlı Seferlerinin Suriye'deki Şii gücünün yükselişini sekteye uğrattığı kanaatini taşıdıklarını belirten yazar, Şii tarihçilere göre eğer bu sekte olmasaydı, Şiiliğin İslam dünyasını kontrol edip dönüştüreceğine inandıklarını ifade eder. Bu nedenle onlar, Haçlı Seferlerini, Şiiliğin tabi büyümesinin önüne geçen “tarihi bir sekte” olarak değerlendirmişlerdir.

Yazara göre Haçlı Seferlerinin Sünni-Şii ilişkilerine tesirinin araştırılmasında çok sayıda engel vardır. Bunlar: ele alınması zor karşılaştırmalı tarih anlayışıdır. Haçlı Seferleri hem Doğu hem de Batı'nın tarihine aittir. Her iki alanda da uzman olmak zordur. İkinci engel ise Şii anlatısının bastırılması ve Arap kaynaklardaki bakış açısıyla ilgilidir. Haçlı Seferlerinin Sünni yorumuna ait birincil kaynaklar mevcut iken Şii tarihçilerin kitapları kayıptır ya da oldukça

azdır. Dolayısıyla olayların anlatımında Sünni bakış açısının baskın olması, hikâyenin öbür tarafına, Şii yanına bakmaya imkân vermemektedir. Üçüncü engel, Sünni-Şii ilişkilerinin tarihi hususundaki ciddi ilmi çalışma eksikliğidir. Sünni-Şii hizipleşmesinin kökenlerini takip ederek ve değişik asırlardaki belirtilerini ortaya koyarak inceleyen etraflı bir çalışma ne İngilizce, ne Arapça ve ne de Fransızca dillerinde yapılmıştır. Yazar, mezhepler tarihi bağlamında çok sayıda çalışmanın olduğunu, ama bunların Sünni-Şii ilişkilerinin tarihine yönelik yetersiz bir ilgi olduğuna inanmaktadır. Hatta yazar, Sünni hizipleşmesinin tarihinin bile araştırmacılar tarafından tam olarak incelenmiş bir konu olmadığını iddia eder. Eksiklik sadece Sünni-Şii ilişkilerinin tarihine yönelik değildir. Aynı zamanda Sünni-Şii tarihsel hafızası üzerine çalışmaların eksikliği de söz konusudur.

Birinci bölümün (s.35-68) ana başlığı *Türk Kervanı*, alt başlığı ise **Haçlı Seferleri, Karşı Seferler ve Sünni Diriliş** şeklinde verilmiştir. Yazar Birinci bölümün amacını, Sünni-Şii ilişkilerine bir arka plan olma amacıyla, Haçlı Seferleri sırasında Türklerin İslam'a katkılarını tespit etmek olarak açıklar. Birinci bölümde esas olarak, Haçlı Seferleri'nden evvel başlayan ve seferler boyunca gelişen, Türklerin İslamlaşması ve Sünnileşmesi hatta İslam'ın da Türkleşmesi sürecinin zamanla Şiiiliğin gücünü ve etkisini yitirmesine, dolayısıyla bu durumun Sünniliğin üstünlük kazanmasıyla neticelendiğine değinilmiş, Sünni-Şii ilişkileri de bu bağlamda değerlendirilmiştir. Buna ilaveten Haçlı Seferleri tarihindeki Türklerin en önemli rolünün, Frankların püskürtülmesi ile Sünni siyasi ve ideolojik düzenin canlandırılması olduğu söylenmiştir. Hatta bu bağlamda çalışmanın konusu Haçlı Seferleri'nin, gerçekte bir Türk-Frank çatışması olduğu tezi üzerine kurulmuştur.

Yazara göre Frankların Orta Çağ Hıristiyanlığına katkısı ne ise Türklerin Orta Çağ İslam'ına katkısı odur. Ancak, günümüz Arapça literatüründe Haçlı Seferleri karşısındaki Türklerin rolü görmezden gelinmekte veya küçümsenmektedir. Bunun nedeni modern ulusçu Arap bakış açısıdır. Oysa Frankların püskürtülmesi, Sünni siyasi ve ideolojik düzenin canlandırılmasında Türklerin rolü, Haçlı Seferleri

tarihindeki en önemli olaylardan birisidir ve Türklerin Orta Çağ'da oynadığı bu rol, İbn Haldun tarafından “ilahi kader” olarak görülmüştür (s.36).

Yazar, klasik İslam medeniyetini Araplar, İranlılar ve Türklerin yönettiğini, bunların her birinin bu medeniyete katkısının farklı olduğunu ifade eder. İslam medeniyetine Türklerin katkısı askeri güç iken İran'ın katkısı kültürel ve İslam âlimlerinin büyük çoğunluğunun İranlılardan çıkmış olması bunun önemli bir kanıtıdır. Yazara göre Türklerin Şia'yla, Franklarla ve Moğollarla savaşmadaki rolüyle Türk hâkimiyetinin meşrulaştırılması süreci birbirinden ayrı düşünülemez. Haçlı Seferleri ve Moğol istilaları Türklere Daru'l-İslam'ı savunmada kendilerini adama arzusuna ve askeri kabiliyetlere ihtiyaç duyulduğu bir zamanda, İslam dünyasının lideri olmayı meşrulaştırma hususunda altın bir fırsat sunmuştur. Böylece Türkler Arap halifelerini ve Sünni âlimlerin güvenini İslam'ın savunucuları olarak kazanmışlardır. Türklere iki görev beklenmektedir. Bunlar; Abbasi Devletini “dış düşman” olan Bizans'tan ve iç düşman” olan Fatımilerden gelen tehlikeler karşı korumaktır. Bu iki görev, İslam dünyasının çehresini değiştiren Batı'ya doğru Türk yürüyüşünü meşrulaştırmış ve hızlandırmıştır.

Yazar, “Türklerin İslamlaşması, İslam'ın Türkleşmesi durumu”nun, James Russell'in “Frankların Hıristiyanlaşması ve Hıristiyanlığın Cermenleşmesi” teorisini akla getirdiğini, ama Türklerin Müslümanlaşmasıyla Frankların Hıristiyanlaşmasının birbirinden farklı özellikler taşıdığını belirtir. Buna göre öncelikle Türkler, İslam'ın özünü değiştirmemişlerdir. İkinci olarak askeri zihniyetlerinde bile Türkler, İslam kültüründe yeni bir başlangıç olmaktan ziyade, önceki Arap fatihlerin devamı olmuşlardır. Son olarak İslam'ın merkezine tam olarak entegre olmadan evvel Türkler, Arap ve Fars kültürlerini benimsemişlerdir.

Bu bölümde sonuç olarak İslami karşı Seferlerin temelde bir Türk teşebbüsü olduğu, Türklerin, Sünniliklerinde gayretli ve istikrarlı olmalarının ve neticede bunun Şiilik üzerindeki güç tesirinin, karşı Seferlerin kaçınılmaz yan etkilerinden biri olduğu düşüncesi ortaya konulmuştur. Bir Kürt olan Selahaddin ve bir Arap olan İbn

Ammar'ın başarıları, Haçlı Seferleri karşısında önemli işler yapan Türk direnişi içerisinde sadece birer istisnadır.

İkinci bölümün (s. 69-104) ana başlığı *Parçalanmış Dünya*, alt başlığı ise **Haçlı Seferleri Arefesinde İslami Mezhepçilik** şeklinde tespit edilmiştir. Bu bölüm Suriye, Mısır ve Kuzey Irak gibi Haçlı Seferlerinden en çok etkilenen Müslüman toplumların mezhep haritasını çizmekte, birçok kaynağı esas tutarak Haçlı Seferleriyle birlikte mezhep haritasında meydana gelen değişikliklerin kavranmasını sağlamaktadır. Mesela, Şiilik bugün kavramsal olarak İran'la ve Farslılarla ilintilidir, ancak Haçlı Seferleri sırasında İran merkez olarak Sünni bir bölgeydi. Bu bilgiler verilirken kısaca İslam mezhep haritası çizilmeye çalışılmıştır.

İslam toplumlarında mezhepleşmenin oldukça eski bir tarihi kökeni olduğunu belirten yazara göre Arabistan'ın tarihi yapısı, ayrılık ve iç mücadeleler üzerine kurulmuştur. Arabistan'ın İslam öncesi kabileciliği, inancın ve insanlığın her türlü evrensel tanımına karşı direnmiş, daha sonra fetihler ve ihtidalar yoluyla gelen hızlı genişleme süreci bu yapısal problemlere eklenmiştir. Birçok yeni Müslüman grup ve şahıslar beraberlerinde eski geleneklerini getirmişler ve dini tarihlerini ve hafızalarını asla terk etmemişlerdir. Yazara göre İslam medeniyetinin en derin krizinin özünde "yapısal" bir kriz vardır. Hiçbir konu, siyasi meşruiyet meselesinden daha fazla Müslümanları bölmemiştir ve bu mesele bugünde bölmeye devam etmektedir. Bu siyasi meşruiyet krizinin ilk belirtisi, ilk dönem iç savaşlarda görülmüştür. Bu bağlamda yazar, Sünni-Şii ayrımını, teolojik olmaktan ziyade siyasi bir ihtilafın doğan bir mesele olarak ele almaktadır. Yazar "siyasi meşruiyet ve İslam tarihinin yorumu" konularını birbiriyle irtibatlandırmaktadır. Burada tarih yorumu, siyasi meşruiyet probleminin sonucu olarak ortaya çıkar. Teolojik bir perspektiften bu iki ihtilaf kaynağı, birbiriyle alakasız görünse de aslında iki grup arasında asırlardır süren mezhep çatışmalarının en provokatif sebeplerindendirler.

Sünni ve Şiilerin İmamet anlayışının farklılığına işaret eden yazara göre, Hz. Peygamber'in vefatı sonrası Ebu Bekir'in halife seçilmesiyle hilafet konusu çözüme kavuşmuştur. Hz. Ali, kendisinin

peygamberin ilk halefi olma hakkını teolojik değil de mantıki bir zeminde düşünmüş olabilir. Ancak yazar İmamet kavramının daha sonraki Şii gelenekte siyasi bir bakış açısı olma durumundan “inançın temeli” ve imamlara, Hz. Ali’ye veya onun haleflerine olsun, yarı kutsi bir statü verildiğine işaret eder. Yazar, şiddetli iç çatışmalardan sonra güçlü Emevi otoritesinin ümmeti bir arada tutmayı başardığını, o dönemde itikadi anlamda Sünni-Şii mezheplerinin olmayışının, bu birliğin sağlanmasında yardımcı bir unsur olduğunu düşünmektedir. Yazar, Abbasi hareketini başlangıcından itibaren senkretik bir yapı olarak sunar. Buna göre Abbasiler, itikadi Sünnilikle siyasi Şiiliğin ekümenik bir sentezi durumundaydı. Sonraki süreçlerde Abbasi ekümenliği özellikle Gazali’nin elinde tasavvufu da içine alarak genişlemiştir. Abbasi devrinin başlangıcına kadar İslam teolojik bir din değildi. Müslüman olmak için Allah’ın birliğini, Hz. Muhammed’in peygamberliğini hiçbir teolojik karmaşıklık içerisine girmeden kabul etmek yeterliydi. Raşit halifeler ve Emeviler döneminde de devletin teolojik bir politikası yoktu. Bu durum yıkıcı teolojik tartışmalara dalan Abbasi halifeleriyle değişmeye başlamıştır.

Bu bölümde ayrıca Abbasilerin eliyle uygulanan *mihne* sürecine ve Hanbelilerin takibata uğradığına işaret edilir. Me’mun, Mutasım, Vâsık gibi dokuzuncu asır Abbasi halifeleri dönemlerinde Şiiliğe karşı bir yönelimin başladığı, onuncu asırda Şii yükselişiyle birlikte Mutezili eğilimlerin yoğunlaştığı, bazı batılı yazarlarca bu asrın Şii asrı olarak kabul edildiğine işaret edilir. Yazara göre Şiilik, onuncu asırda politik ve ideolojik olarak İslam dünyasını sarmıştır ancak, Şiiliğin İslam itikadi ve fıkhi içerisinde iyi tanımlanmış bir ekol olarak billurlaşması Büveyhiler zamanında gerçekleşmiştir.

Yine bu bölümde Sünniliğin iki kolu Eş’arilik ve Hanbelilik arasındaki iç ayrılıklara değinen yazar, bu iki ekolün özellikle Allah’ın sıfatlarını anlama konusundaki metodoloji farklılıklarının zaman zaman ölümlerle sonuçlanan çatışmalara yol açtığını, yargı erkini elinde tutmaya çalışan ve Bağdat’ta çoğunluğu teşkil eden Hanbeli grupların emr-i bi’- maruf ve nehy’i ani’l münker sorumluluğunu yerine getirme bahanesiyle rakiplerine fiziksel olarak hücum etmek-

ten geri durmadıklarını ifade eder. Yazara göre Eş'ariler, İmamiyyeyi İslam'ın bir parçası olarak kabul ettikleri için, onlara daha toleranslı olmuşlarken, tehlikeli ve sapkınlar olarak gördükleri İsmaililere karşı daha sert olmuşlardır. Hanbeliler ise ayırım yapmaksızın bütün Şia'ya, olumsuz bakmışlar ve sistematik olarak onları İslam inancının dışına itmişlerdir. Mutezile'nin Hanbeli karşıtlığını miras alan Şiiler ise Hanbelilerin mücessime anlayışını küfür olarak kabul etmişlerdir. Şiiler ve Hanbeliler Bağdat'ta çoğunlukta olduğu için, bu şehirde sürekli bir kargaşa hali yaşanmıştır.

Yazara göre tüm İslam âlemi için mezhepçiliği bu kadar şümüllü ve ölümcül kılan şey, bu ayrılığın Irak'ta İslam kültürünün kalbinde gerçekleşmiş olmasıdır. Bağdat, temelde dini ve siyasi fikirlerin taşıdığı ve geniş İslam coğrafyasına yayıldığı ideolojik bir pınardır. Bu nedenle İslam mezheplerini inceleyen her çalışmanın Irak üzerine odaklanması gerekir. Çünkü Bağdat İslam mezheplerinin köklerinin ve özünün bulunduğu yerdir. Yazar, bu bölümde İslam mezheplerinin haritasını; Sünniliğin siyasi yükselişiyle İslam'ın iki şubesi arasında bölünen Irak; Mısır'da Sünni nüfusunu itikadi olarak dönüştürmeye muvaffak olamamış can çekişen Şii bir devlet; Iraklı Abbasilerle Mısırlı Fatımiler arasında bölüşülemeyen Suriye'deki Şii bir çoğunluk şeklinde belirlemiştir.

Üçüncü bölümün (s.105-135) üst başlığı *Birlik Hissi*, alt başlığı ise ***Sünnilerin ve İmami Şia'nın Franklarla Karşılılaşması*** şeklinde tespit edilmiştir. Yazar, Haçlı Seferleri karşısında yapılan direnişleri sadece Sünnilere mal edip Şiileri görmemenin tarafgirlik olduğunu düşünmektedir. Frank unsurunun, İslam mezheplerini hem parçalayan hem de birleştiren bir tesiri olduğuna işarete den yazar, Franklar karşısında 'Sünniler' ile 'Suriyeli İmami Şiilerin' nasıl bir birlik hissi geliştirdikleri, onların farklı dini geleneklerin temsilcileri olarak değil de daha çok askeri ve siyasi bir bütün olarak hareket ettiklerini ifade etmektedir. Yazar, Haçlı Seferleri esnasındaki Sünni ilişkilerini üç Şii grupta ele almaktadır. Bunlar, Mısırlı Fatımiler, Suriye'li Nizariler (Haşhaşiler), Trablus, Halepli İmamilerdir. Sünnilerle İmami Şia arasında Franklara karşı gelişen birlik hissini sağlayan üç önemli faktöre işaret eden yazar bu fak-

törleri, itikadi benzerlik, coğrafi yakınlık ve Orta Çağ İmamilerinin siyasi sakıncılığı şeklinde tespit etmektedir. İtikadi boyutta Nizamül mülk ve Gazzali gibi Sünni ihyacılar, İmamiyye Şia'sını siyasi ve itikadi açıdan ılımlı kabul etmişlerdir. Bağdat'ta Hanbelilerle İmamiyye arasında çeşitli sürtüşmeler olsa da Sünniliğin ana damarı, İsmaililere oranla İmamiyye'ye karşı daha olumludur. Bu durum, Hanbelilerin baskın olduğu Bağdat'tan ziyade Eşâ'rilerin baskın olduğu Suriye'de daha görülebilir bir düzeydedir. Siyasi düzeyde Büveyhilerden sonra Şia'nın Bağdat'ta Sünniliğe karşı hiçbir zaman tehdit unsuru olamadığını, Suriye'de ise böyle bir tehdidin hiç olmadığını belirtir.

Yazar bu bölümde Sünni- Şii birlikteliğin en net görüldüğü yer olarak Halep'i işaret eder. Ona göre İmamiyye Şia'sı Halep'te on birinci asırda siyasi ağırlığı kaybetmiş olsa da on ikinci asır boyunca şehirde sosyal ve kültürel olarak hâkimiyetini sürütürmüştür. Burada Şia adına en hareketli isim olarak Ebu'l-Fazl İbnü'l- Haşşab gösterilmekte ve bu zatın Haçlı Seferleri karşısında Sünni- Şii birlikteliğine olan katkısı işlenmektedir. Ancak bu birliktelik, Nureddin Zengi ve Selahaddin Eyyubi'nin Halep'te etkin olduğu dönemlerde görülmemektedir. Bunun iki nedeni olabilir: Şia'nın Nureddin zamanında gördüğü dini baskı, diğeri ise Nureddin ve Selahaddin'in siyasi boşluğu doldurması nedeniyle askeri girişimleri yönetecek İbnü'l- Haşşab gibi din adamlarına ihtiyacın kalmamasıdır.

Dördüncü bölümün (s.135-162) üst başlığı, *Kaçınılmaz olanı Kaçullenme*, alt başlığı ise, **Sünnilerin ve İsmaili Şia'nın Franklarla Karşılaşması** olarak belirlenmiştir. Bu bölüm, İsmaililer (Fatımiler ve Nizari) üzerine yoğunlaşmıştır. İsmaililerin Sünnilerle ilişkileri, seferler çerçevesinde ele alınmıştır. Buna göre Fatımiler, Sünnilerle Frankları birbirlerine karşı kıskırtmışlar, ancak başarısız olarak kendilerini Franklardan kurtarması karşılığında, imparatorluklarını ve itikatlarını Suriyeli Sünnilere bırakmışlardır. Nizariler ise insanların kalplerine korku salmayı strateji olarak belirlemişlerdir. Haçlılar, Sünni liderler, İmamiler ve Fatımiler, Nizarilerin hedefleri arasındadır.

Haçlı Seferleri esnasındaki Fatımi rolü ve konumunu, Roma'ya göre Bizans'ın konumuna benzeten yazar, Fatımilerin Franklara karşı politikasının entrika, karşılaşma ve Sünni desteğe bağık gibi üç safhadan geçtiğini örneklerle açıklar. Bu bölümde Fatımilerin Franklarla teması, karşılıklı elçilerin gidiş gelişi, ittifak çabaları, Kudüs'ü kaybedişlerine yer verilmiştir. Ayrıca Nizari İsmaililer tarafından suikastlar sonucu öldürülenleri isimleri liste halinde verilmiştir. Öldürülenler arasında Şii, Sünni, İsmaili, Dürzi ve Hristiyanlar da bulunmaktadır.

Beşinci Bölüm (s.165-185), *Yaşayan Geçmiş* üst başlığı, **Sünni-Şii Polemiklerinde Selahaddin** alt başlığı şeklinde belirlenmiştir. Sünnilerin ve Şiiilerin Haçlı Seferleri hakkındaki çatışmacı kolektif hafızalarının, Müslüman toplumlarda gelecek için verdikleri mücadelede bir araç ve geniş anlamda bir ihtilaf kaynağı olarak kimliklerin nasıl bütünleyici bir parçası hali geldiği açıklanmaktadır. Yazara göre günümüzde Haçlı Seferleri konusunda yazan Şii ve Sünni yazarlar, geçmişle şimdi arasında mantıklı bir ilişki kurmakla ilgilenmemektedirler. Bunun yerine onlar, kendi mezhebine mensup atalarının bu seferlerde oynadığı rolü vurgulamaya, diğer mezhebi, Haçlıların yanında yer alan bir ajan veya komplocu olarak sunmaya ve bu yolla mezhepçilik yapmaya çalışmaktadırlar.

Yazar bu bölümde meşruiyetin ve hâkimiyetin bir parçası olarak Sünni-Şii polemiklerindeki paralel Selahaddin hafızası ve bu sultanın imajının bugün çarpışan yansımalarını ortaya koymaktadır. İran devrimi sonrası ve İran-Irak savaşından beri Sünni-Şii mezhepleri arasındaki hizipçi eğilimlerin keskin bir şekilde yeniden ortaya çıkışının altını çizmektedir. Bu bölüm, Selahaddin imajının bütüncül bir simgeden bölücü dogmatik ve basitleştirici bir simgeye dönüşümü üzerinden Haçlı Seferlerine dair Müslüman kolektif hafızasındaki değişimin izini sürmektedir. Yazar Selahaddin'in, yeni Hanbeliler dediği Vahhabiler ile yeni Şia dediği İran devrimi sonrası Şia'sı arasında çapraz ateş altında kaldığını düşünmektedir.

Yazar Haçlı Seferlerine çağdaş olan Sünni tarihçilerin İmamiyye Şia'sını olumlu baktıklarını ama günümüzde durumun tamamen değiştiğini ifade etmektedir. Ona göre günümüz Sünni polemiginde

bütün Şiiler aynı anda hain, Frankların ve Moğolların işbirlikçileri olarak sunulmakta ve eleştirilmektedir. Öte yandan Şii polemiğinde ise Selahaddin ve Baybars da dâhil olmak üzere, Haçlı Seferleri karşısında önemli işler başaran bütün Sünni liderler “kendi maceraları peşinde koşan” kişiler olarak sunulmaktadır itibarsızlaştırılmaya çalışılmaktadır.

Yazar Sünni ve Şii kültürlerdeki paralel Haçlı Seferleri hafızası üzerine müstakil bir çalışma yapılması gereğine işaret etmektedir. Bu bölümde yazar, Sünni ve Şii kültürlerde Selahaddin’in nasıl algılandığını ortaya koyarak bu mezheplerin hafızalarını takip etmeyi amaçlamaktadır. Yazar, karmaşık bir kişiliği olan ve karmaşık bir devirde hayat sürdüğünü belirttiği Selahaddin’in, Sünni-Şii hafızasında algılanış tarzında hiçbir karışıklık ve muğlaklığın olmadığını ifade eder. Sünniler onun idealizminde ve samimiyetinden en ufak bir şüphe duymaz. O, İslam’ın birliğini sağlayan ve Kudüs’ü hürriyetine kavuşturan kişidir. Aynı zamanda o, takvanın, cesaretin ve adanmışlığın nihai örneğidir. Şia’ya göre ise Selahaddin, bencil bir maceracı ve Haçlılarla işbirliği yapan bir haindir. O, İslam tarihinin en önemli devleti olan Fatimileri yıkmış, kendi siyasi liderlerinin ve halkının güvenine ihanet etmiş bir kişidir.

Yazar, Selahaddin’in çağdaşı Sünni- Şii tarihçilerin onun karakterini ve yaptığı işleri değerlendirmede ortak bir tutum içinde olmadıklarını belirtir. Selahaddin, Sünni tarihçilerin algısında “dinin ihyası” olarak algılanırken, Şiilerin algısında “fesadüddin (dinin bozulması) olarak görülmektedir. Ancak bu durum genelleştirilemez, çünkü Selahaddin’in imajı konusunda Sünni ve Şii tarihçilerin kendi içlerinde bile ortak bir algı yoktur. Sünni olmalarına rağmen Selahaddin’i karalayan tarihçi İbnü’l-Esir ile Selahaddin’i Mısır’ın hazinlerini yağmalamakla suçlayan tarihçi Makrizi ve Şii olduğu halde Selahaddin’e saygı gösteren Şii biyografi yazarı İbn Ebi Tay, bu farklılığın önemli örnekleridirler. Yazara göre Makrizi’den sonra Selahaddin konusunun itikadi konuma taşınmıştır ve burada da İbn Teymiyye’nin etkisi çoktur. Bu nedenle günümüz Sünni-Şii ilişkilerini zehirleyen tarih hummasını hiç kimse İbn Teymiyye’nin modern İslam kültürüne tesirini hesaba katmadan kavrayamaz. İbn

Teymiyye Sünni- Şii polemiginde paradigma değişikliğini başlatan kişidir. Bu değişikliğin temel özellikleri; bütün Şii mezheplerini aynı şekilde yerden yere vuran kapsamlı genellemeler, Şia'nın İslam düşmanlarıyla işbirliği yaptığı suçlaması ve bu zaman zaman ters etki yapan sert söylemidir.

Yazar yirminci asırda Selahaddin biyografilerinde bir patlama olduğunu ve bu durumun devam ettiğini ifade eder. Ona göre Selahaddin'in mezhebi eğilim ve tartışmacı bir şekilde takdimi, İran Devrimi ve Irak-İran savaşıyla başlamıştır. Selahaddin'in biyografisini yazan Sünniler onu kahraman olarak sunarken, Şiiler ondan nefrete derler. Yazar, örnek olarak İran devrimi sonrasında Şiiliği seçen Mısırlı yazar Salih el-Verdani, Lübnanlı Şii tarihçi Hasan el-Emin ve İsmaili yazar Arif Temir'in Selahaddin'e yönelik sert eleştirilerine yer verir. Yazara göre burada dikkati çeken husus, Selahaddin'e eleştiri yönelten Şii yazarların görüşlerini, Selahaddin'in çağdaşı Şii yazar İbn Ebi Tay'a değil de Sünni olduğu halde Selahaddin'i eleştiren İbnü'l-Esir'e dayandırmış olmalarıdır.

Kitabın sonuç kısmına **Savaş, Sapkınlık ve Meşruiyet** başliğı verilmiş, ulaşılan sonuçlar ortaya konulmuştur. Buna göre; bu eser, Haçlı Seferleri sırasındaki Sünni-Şii ilişkilerini savunmacı veya reddeden bir anlayışla değil, tarihi bir anlatımla ele almış, Sünni ve Şii kültürlerdeki kolektif Haçlı Seferleri hafızasının nasıl yer aldığını tespit etmiştir. Haçlı Seferleri, Franklar ve Türkler arasındaki bir çatışmadır, bu bakış açısı Mısırlı Şii Fatımilerle Bizanslı Ortodoks Rumların kaderlerini anlama bakımından faydalı olabilecek bir yön-temdir. On ikinci ve on üçüncü asırlarda Haçlı Seferleri, Şiiliğin zayıflamasına, Suriye ile Mısır'da Sünniliğin üstünlüğünün hızlanmasına yol açmıştır. İslam medeniyetinin krizinin temelinde yapısal bir kriz vardır. Sünni-Şii ayrılığı teolojik olmaktan çok, siyasi meşruiyete dair bir uyuşmazlıktan çıkmıştır. Çözüm, önce siyasi sonra teolojik bir çözüm şeklinde öngörülmüştür.

Kitabın eleştirilecek bazı yönleri söz konusudur. Öncelikle yazar çalışmasını, İngilizce, Arapça ve Fransızca kitaplardan istifade ede-

rek yazmış, ancak hiç Türkçe kitaba yer vermemiştir. Burada okuyucunun şöyle bir soru sorması muhtemeldir: Haçlı Seferleri ve bu süreçteki Sünni-Şii ilişkileri konularına ülkemiz aydınlarının kitaplarında hiç mi değinilmemiş ya da hiç mi bu hususta önemli bilgilere yer verilmemiştir? Mesela kitabın Birinci Bölümü ile Üçüncü Bölümlerinde ele alınan konularla ilgili olarak Türkiye’de Tarih bölümlerinde yapılan çalışmaların var olduğunu biliyoruz. Mesela Raşid Erer’in *Türklere Karşı Haçlı Seferleri* (İstanbul 1993), Işın Demirent’in, *Haçlı Seferleri* (İstanbul, 1997), Ebru Altan’ın *İkinci Haçlı Seferleri* (Ankara, 2003), Aydın Usta’nın *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri: Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakları* (İstanbul, 2008) gibi bazı kitaplar kaynakçada yer almalıydı.

Sünniliğin ve Şiiliğin ele alındığı İkinci ve Dördüncü bölümlerde ilahiyat fakülteleri Mezhepler Tarihi ve İslam Tarihi alanlarında yapılan akademik çalışmaların da görülmüş olması beklenirdi. Bu bağlamda, Ahmet Güner’in *Büveyhilerin Şü-Sünnî Siyaseti* (İzmir, 1999), Nahide Bozkurt’un *Mu’tezile’nin Altın Çağı* (Ankara 2002), Mahmut Ay’ın, *Mu’tezile ve Siyaset* (İstanbul 2002), Metin Bozkuş’un *Büveyhiler ve Şilik* (Sivas 2003), H. İbrahim Bulut’un *Şeyh Müftü ve Şia’da Usûlî Farklılaşma Süreci* (İzmir, 2005), Muharrem Akoğlu’nun *Büveyhiler Döneminde Mu’tezile* (Ankara 2008) ve bu alanda yapılan diğer çalışmalara bakılabildi.

Kitapta yazım ve basım hatalarına rastlanmaktadır. Bunun en önemli sebebi, İngilizce transkripsiyon metodunun esas alınmış olmasıdır. Birçok Arapça tamlama ve isimlerde, özellikle de başında “el takısı” (ال) olan Arapça kelimelerin yazımında sıklıkla yanlışlıklar yapılmıştır. *el-Suyuti* ve *el-Zehebi*, *Hüseyn El-Tusi* gibi kullanımlar, bu anlamda sadece birkaç örnektir. Kitapta bunlara benzer çok sayıda yazım hatası tespit etmek mümkündür. Kanaatimizce İngilizce transkripsiyon metodu, okumayı da zorlaştırmaktadır. Bu nedenle eserin dipnotları ve kaynakçada yer alan Arapça kitap isimlerinin Türkçe transkripsiyon esas alınarak yapılmasının daha faydalı olacağına inanıyoruz.

Kitapta alan eksikliğinden kaynaklandığını düşündüğümüz bazı çeviri yanlışları da vardır. Örneğin birçok yerde kullanılan *İslami*

mezhepçilik çevirisi sorunludur. Bu çeviri, ya *İslam mezhepleri* veya *İslam'da mezhepçilik* şeklinde olabilirdi. Yine benzer bir durumu *İmami Şia* çevirisinde de görmekteyiz. Bunun da ya *İmamiyye* şeklinde ya da *İmamiyye Şia'sı* şeklinde terkip halinde verilmesi daha doğru olurdu. Sayfa 109'da "Rehberlik Makamı" olarak çevrilen "Vilayet-i Fakih'in- ki doğrusu Velâyet-i Fakih'tir-, "Fakih'in Otoriteyi Üstlenmesi" şeklinde çevrilmesi daha uygun olurdu.

Tüm bu eleştirilere rağmen, Şankı'nın bu çalışması, Haçlı Seferlerinin İslam mezheplerine olan tesirini akademik düzeyde ele alan önemli bir çalışmadır. Eserin, kendinden sonra Dinler Tarihi, İslam Tarihi ve İslam Mezhepleri Tarihi gibi alanlarda çalışan araştırmacılara yön vereceğinden kuşkusuz yoktur. Kitabın Türkçeye çevrilmiş olması diğer bir memnuniyet vesilesidir. Kitap, üst seviyede faydanın sağlanabilmesi için, diğer baskıları yapılmadan önce, mutlaka bir alan uzmanı tarafından okunmalıdır. Bu sayede kitapta görülen ve terminolojiye hâkim olamamaktan kaynaklandığını düşündüğümüz kavram kullanımına dair bazı yanlışlıkların önü alınmış olacaktır.

Hanifi ŞAHİN

KTÜ İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi

hanifisahin25@hotmail.com